

Nederland ligt vol met archeologisch erfgoed

Bouwen op de **geschiedenis**

Tekst: **Ruud Slierings**

Ontwikkelaars en archeologen, lange tijd waren het geen vrienden. Maar het tij keert, steeds vaker zoeken ze elkaar op. Los daarvan: archeologisch bodemonderzoek is een conditio sine qua non: je mag pas bouwen als je eerst aantooit dat er niets van betekenis in de grond ligt.

Sinds 1 september 2007 is in Nederland een nieuwe archeologiewet van kracht. Die wet is gebaseerd op het verdrag dat de EU-landen in 1992 in Malta sloten. Aanleiding was de constatering dat door de groeiende welvaart het archeologische erfgoed in Europa letterlijk onder de voet gelopen dreigde te worden. De Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) voert de wet namens het ministerie van OCW uit.

De verstoorder betaalt De nieuwe wet bepaalt dat de financiële en operationele zorg voor het archeologisch erfgoed bij de bouwende, bodemverstorende partij ligt. Waar in de milieuwetgeving het principe is 'de vervuiler betaalt', is dat in de archeologie 'de verstoorder betaalt'. De overheid (veelal de gemeente) stelt via het bestemmingsplan voorwaarden voor de omgang met het archeologisch erfgoed op haar grondgebied; de ontwikkelaar en aannemer zorgen ervoor dat volgens deze eisen gewerkt wordt.

Wat de wet vooral brengt, is duidelijkheid voor gemeenten, bouwers en archeologen. Omdat voorheen niet helder was wat met bodemschatten gedaan moest worden, kon het

gebeuren dat een aannemer die ergens op stuitte, hoopte dat niemand het gezien had zodat hij snel door kon bouwen. Aan de andere kant, als de archeoloog tijdig ter plekke was, konden projecten onnodig lange vertraging oplopen.

Archeologische 'verrassingen' komen door de invoering van de nieuwe wet veel minder voor, omdat nu in een vroeg stadium duidelijk is wat er moet gebeuren bij een 'verstoring' van de bodem: een archeologisch vooronderzoek, zo nodig gecombineerd met proefboringen, zit in de planprocedure ingebakken. Zolang niet is aangetoond dat er niets van belang in de grond ligt, mag er geen spa de grond in. (Overigens stelden vóór de inwerkingtreding van de wet gemeenten incidenteel ook al archeologisch vooronderzoek verplicht.)

De wet heeft ook tot gevolg dat gemeenten meer dan voorheen hun eigen beleid ten aanzien van het erfgoed kunnen en moeten bepalen. Met name grote gemeenten beschikken over een eigen archeologische dienst, maar vooral kleinere gemeenten moeten het zonder stellen. Archeologische advies- en onderzoeksbureaus assisteren daar vaak bij. Een organisatie als de RACM houdt een databank met digi-

tale gegevens bij (Archis) waarin staat wat gevonden is in Nederland en op welke plekken archeologische sporen verwacht kunnen worden. RACM adviseert gemeenten daarnaast om de eigen gemeentebodem gedetailleerd in kaart te brengen.

In de loopgraaf In Nederland gaat volgens een zeer ruime schatting tussen de vijftig en honderd miljoen euro per jaar in archeologie om. Er werken circa duizend man in de sector, grotendeels bij tachtig bureaus en bedrijven, waarvan er zo'n zestig lid zijn van de Vereniging van Ondernemers in Archeologie (VOiA).

Een van de grotere adviesbureaus in deze sector is The Missing Link uit Woerden. Het bureau bestaat uit drie onderdelen: Past2Present ondersteunt met name gemeenten bij het opstellen van archeologisch beleid. Archeologic voert projectmanagement uit namens private en publieke projectontwikkelaars (dit is de grootste tak van sport binnen de organisatie) en the Recollective adviseert overheden, ontwikkelaars en ontwerpers bij het 'hergebruiken' van archeologie in de leefomgeving. Volgens algemeen directeur Boudewijn >>

Goudswaard is de gemeenschappelijke deler van de drie bedrijfsonderdelen “het archeologisch zinvol en geïnspireerd vormgeven van ruimte. Archeologisch onderzoek moet effectief, efficiënt en betrouwbaar worden uitgevoerd. Er wordt naar onze mening ook heel veel nutteloos en veel te kostbaar onderzoek uitgevoerd. Wij proberen het proportioneel te houden ten opzichte van andere bouwcondities zodat de ontwikkeling niet stagneert.”

Geregeld verdwijnen archeologen en ontwikkelaars ‘in de loopgraaf’, volgens Goudswaard: “Archeologen houden er van om nogal sectoraal naar het probleem te kijken, terwijl het zinvoller is om steeds het maatschappelijke nut af te wegen: wat is belangrijk, wat heb je er aan, wie bepaalt dat het belangrijk is? Het kan niet zo zijn dat alles belangrijk is. Helaas zijn deze aspecten niet in de wet meegegeven. In tegenstelling tot bijvoorbeeld de wet op de bodemkwaliteit geeft de monumentenwet hiervoor geen inhoudelijke meetlat. Dat mag de lokale politiek bepalen. Dat maakt het lastig omdat de politiek dit vervolgens overlaat aan professionals en die vinden alles belangrijk. Lastig voor de ontwikkelaars; een speelveld vol met mijnen en een grote black box.” Langzaam maar zeker krijgt The Missing Link ook met the Recollective een stevige voet aan de grond: steeds meer partijen merken dat je geld kunt verdienen met het integreren van het verleden in ontwikkelprojecten. Goudswaard: ‘Je kunt het vergelijken met de aandacht voor bodemkwaliteit die een jaar of vijftien al dan niet noodgedwongen opkwam. In die fase bevindt de archeologie zich momenteel. Langzaam maar zeker wordt nu ingezien dat je er meer mee kunt doen.’”

Volkssport Sinds de nieuwe wet van kracht is, stellen gemeenten zelf hun archeologiebeleid op. Sigrid van Roode adviseert hen namens Past2Present daarbij: “Archeologie is dankzij de wet een concrete ruimtelijke conditie geworden, verankerd in het bestemmingsplan. De gemeente formuleert voor een periode van bijvoorbeeld vijf of tien jaar de archeologische richtlijnen. Dat creëert duidelijkheid. Archeologisch bodemonderzoek zit ingebakken in planprocedures. Dat begint met een inventarisatie: zou hier iets kunnen liggen? Zo ja, dan kunnen we met proefboringen verder onderzoek plegen. Daarna besluit je of je de plek met rust wilt laten, gaat opgraven of niet belangrijk genoeg acht om te worden bewaard.” Goudswaard: “Dat vooronderzoek zou je eigenlijk standaard moeten doen als je als marktpartij een grondpositie wilt verwer-

AM Concepts: geïnspireerd door de plek en zijn geschiedenis

“In de archeologie liggen de lagen van de geschiedenis besloten,” zegt Mariet Schoenmakers van AM Concepts. “Wij zien archeologie als een inspiratiebron voor het begrijpen van een plek. De ontwerpers met wie wij werken gebruiken die context als instrumentarium of ontwerpthema, zij herinterpreteren meerdere generaties naar de tijd van nu en verlenen daarmee extra betekenis aan een ontwikkeling. Bij menig ontwikkelproject starten we tegenwoordig met een cultuurhistorische analyse, vóór we beginnen met ontwerpen. In het plan Bestevaer in Vlissingen bijvoorbeeld hebben we op die manier ontdekt dat het gebied niet alleen bestaat uit de nu zichtbare laag, maar dat daar vier eeuwen geschiedenis onder liggen.”

De geschiedenis levert een plek als het ware zijn DNA. De inspiratie die uit een cultuurhistorische analyse komt, hoeft niet altijd zichtbaar of tastbaar te zijn: “Soms mag het ondergrondse verleden niet worden beroerd. Prima. Maar wat je wel altijd boven tafel krijgt, is de mentale betekenis, de herinnering als basis voor de inrichting. Dat is ook commercieel aantrekkelijk, want een plan gaat veel meer leven als je het in zijn historische context plaatst. Neem Leidsche Rijn: daar zijn artefacten uit het Romeinse grensgebied, de Limes, gevonden. Dat geeft toch aan dat je letterlijk in de geschiedenis staat. Dat blootleggen en gebruiken zie ik als onze maatschappelijke verantwoordelijkheid.”

Geschiedenis zit volgens Schoenmakers dicht bij de mensen, en is veel pregnanter aanwezig dan nuchtere projectontwikkelaars en aannemers vaak denken. AM Concepts benadert het betrekken van de geschiedenis in stedenbouwkundige planning dan ook als een duurzame activiteit: “Doordat je je in de geschiedenis verdiept, begrijp je een plek beter, je ziet wat de constanten zijn, en hoe je de eeuwigheidswaarde in je concept kunt waarderen. Daarbij kan het gaan om een middeleeuwse nederzetting, maar bijvoorbeeld ook om zoiets als de traditie van boomplanten, ik noem maar wat. Als ontwikkelaar heb je de taak om voor sociale en culturele duurzaamheid in een gebied te zorgen. Geschiedenis is daarin een belangrijke factor, want via de geschiedenislaag kun je de binding met een plek versterken.”

ven: een scan van de grond maken en dan de risico's en kansen berekenen. Dat kan een grote kostenbesparing met zich meebrengen. Feit is dat je op deze manier precies weet wat je te wachten staat. En dus ook wat je eventueel met een vindplaats kunt doen.”

De nieuwe situatie maakt dat archeologie ineens vanuit een ander perspectief benaderd wordt. Van Roode: “Bij veel gemeenten werd er eindeloos geneuzeld, en was het archeologische erfgoed daardoor vaak een last. Nu ze zelf kunnen bepalen op welke wijze er met het bodemarchief wordt omgegaan bij vergunningverlening en ruimtelijke ontwikkeling, en de kaders daarvoor dus van tevoren helder zijn, kunnen gemeenten zich meer richten op de

inhoudelijke kant: wat doen we ermee? Je ziet links en rechts samenwerkingen ontstaan tussen gemeenteambtenaren, historici en heemkundigen uit de regio. Je zou kunnen zeggen dat archeologie meer een democratische activiteit wordt, een volkssport. En in zo'n situatie gaat het over opbouwen, en niet alleen over vergunningszaken.”

Dat is overigens nog alles behalve makkelijk, opbouwen. Want bij elke vondst moet je toch afwegen wat de waarde ervan is. Goudswaard: “Het is een soort mengkraan: als je de drempel voor archeologie laag maakt, spijker je je ruimtelijke ordeningsbeleid dicht. Maar bij een te hoge grens gaan er misschien waardevolle bodemschatten verloren.” Om die afwe-

ging verantwoord te kunnen maken, is kennis van zaken onontbeerlijk, vindt Van Roode: “Je kunt elke beerput uit de middeleeuwen leegscheppen, maar als je er al twintig hebt, leert de eenentwintigste je misschien weinig nieuws. Wat wij daarom proberen te doen, is een meetlat opstellen. Daarmee kun je bepalen of de archeologie iets kan bijdragen aan de geschiedenis van de stad en de profilering of marketing van de gemeente. Dat kan over de Romeinen gaan, maar net zo goed over oude scheepswerven of landingsplaatsen uit de Tweede Wereldoorlog. Alles is goed, als je maar bewust kiest. Anders wordt het één grote grabbelton waarbij de beperkte middelen niet gericht worden ingezet en er uiteindelijk niets tastbaars komt.”

Zo kan het ook Dat verschillende tijdsbeelden in één ontwikkelproject geïntegreerd kunnen worden, bewijst bijvoorbeeld het project De Schuytgraaf in Arnhem. Een Vinexlocatie met sporen uit de prehistorie, maar ook de plek waar Poolse luchtlandingstroepen in 1944 landden. Een deel van die historie is gebruikt bij de inrichting van de groene buitenruimte, een ander deel is ongemoeid – in situ – gelaten. De openbare ruimte is in het project iets verschoven en de ontwikkelaar is voor het verlies van bouwgrond elders gecompenseerd. Iedereen blij, en zeker de bewoners. Ander voorbeeld: de ontwikkeling van het

De kunst is archeologie te vertalen in leefomgevingen

Floriade-terrein in Venlo blijkt deels op een oude markt- en pelgrimsroute te liggen. Verder zijn er grafheuvels gevonden en de resten van een kapel. Deze vondsten zijn ingepast in een omvattend stedenbouwkundig en landschappelijk plan. Ook als na de Floriade het gebied transformeert tot een bedrijventerrein

Schouwen-Duiveland: zelf de keuzes maken

Gemeente Schouwen-Duiveland heeft als een van de eerste gemeenten een archeologiebeleid ontwikkeld. Dat beleid geldt niet voor de rijksmonumenten in deze Zeeuwse gemeente, zoals de Ringwalburcht bij Burgh en het beschermde gebied in de kop van Schouwen. Wie op deze locaties de grond wil verstoren, moet daarvoor bij de RACM een vergunning aanvragen. Voor alle overige locaties is de gemeente de verantwoordelijke partij.

“Elk ontwikkelplan toetsen we aan onze archeologische monumentenkaart,” aldus Michel Verduijn, medewerker Monumenten van de afdeling Ruimte & Milieu. “Wij willen zelf in alle vrijheid de keuzes kunnen maken. Wij vinden archeologie erg belangrijk, maar de ontwikkeling van de ruimte ook. De provincie Zeeland hanteert de norm 30-100. Dat betekent dat als de oppervlakte groter is dan 100 m² en je dieper gaat dan 30 cm, dan is extra onderzoek nodig voordat je een vergunning krijgt. Wij hebben die grenzen wat opgerekt, maar zodanig dat voor iedereen duidelijk is wat wel en niet kan. Dat is overigens nog niet goed in de markt bekend, omdat ons beleid nog erg vers is. Maar ik weet zeker dat iedereen er blij mee is.”

Verduijn refereert aan een project in Zierikzee, een paar jaar terug: “Bij een binnenstedelijke ontwikkeling constateerden we dat er archeologie in de grond zat. Omdat we niet goed wisten wat we daarmee moesten doen, hebben we de hele zaak opgegraven. Zo doen we het nu niet meer, we weten nu precies wat we willen en hoe we het gaan doen. Van ontwikkelaars kun je niet verlangen dat ze elke scherf of zandkorrel gaan onderzoeken. Dat is nu helemaal onze verantwoordelijkheid, en de keuzes maken wij van tevoren.”

blijft de ruimte voor archeologie gehandhaafd. Allemaal het gevolg van het vroegtijdig signaleren en in de plannen verwerken van het erfgoed.

Het grote voordeel van zo'n aanpak is overzicht, inzicht en snelheid, aldus Goudswaard, die met zijn bureau ook de aanleg van de Betuwe-route archeologisch begeleidde. Een bijzonder project dat het stroomgebied van de grote rivieren 'als een ritssluiting' opende. Er zijn zo'n tienduizend grondboringen verricht, op veertig locaties zijn proefsleuven en putten gegraven en negentien vindplaatsen zijn opgegraven. Goudswaard: “Cruciaal is dat je zo'n project goed managet en alles vooraf regelt. Doe je het pas als planologisch de boel al in kaart is gebracht, dan wordt het een erg moeizaam verhaal. Dit zeg ik er vol trots bij: de archeologen waren in het Betuweproject binnen de gestelde tijd klaar met het werk.”

Archeologie van de straat Wat in De Schuytgraaf is gebeurd, zien Van Roode en Goudswaard als blauwdruk voor de toekomstige omgang met ons historisch erfgoed.

Archeologen laten het wetenschappelijke detailwerk achterwege, marktpartijen zien in de historische context een kans om een gebied extra glans te geven, en gemeenten kunnen hun identiteit ermee versterken: u woont op Romeinse grond! In bijvoorbeeld Frankrijk is dat anders geregeld: de ontwikkelaar betaalt een archeologiebelasting en de overheid regelt het verder. Niemand heeft er omkijken naar. Lekker makkelijk, maar van betrokkenheid is geen sprake. Goudswaard: “Wij zien liever dat de archeologie van en voor de samenleving is. De tijd om dit te bereiken is gunstig, de lokale geschiedenis komt door de verdere internationalisering in steeds meer aspecten van ons dagelijks leven terug. Het geeft ons bestaan wortels. En dankzij de nieuwe wet behoort archeologie nu bij ontwikkelbedrijven tot de *span of control*. Het is dan ook van groot belang dat stedenbouwkundigen en architecten erin slagen dat goed te vertalen in leefomgevingen.” Daar ligt nog wel een forse uitdaging, aldus Van Roode: “Dat zien we als een deel van onze missie: ervoor zorgen dat archeologie inspireert in plaats van irriteert.” ●